

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію *Вікторії Вікторівни Дмитрюк*
**“Історико-антропологічна варіативність функціонування фотографії у
культурах Одещини”**

на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю
07.00.05 – етнологія.

Тема кандидатської дисертації Вікторії Дмитрюк є дещо незвична і нова для української етнології, в якій ще й досі превалює тематика здебільшого з царини традиційно-побутової культури. Такий стан речей не випадковий і пояснюється низкою історичних причин й передовсім – імперським минулим України з його гоніннями на українознавство (в тому числі й на етнологію), браком наукових кадрів (який став особливо відчутний після комуністичних репресій XX ст.), а відтак – наявністю численних “білих плям” в українському народознавстві. Тому розширення предметної області української етнології / культурної антропології слід вітати й підтримувати нові сучасні напрями наукових досліджень.

Авторка в дисертації досліджує антропологічні аспекти функціонування фотографії в широкому розумінні: історію фотографії і фотографування на Одещині, портрет фотографа, розвиток фототехніки і т. п. Зокрема, Вікторія Дмитрюк загострила увагу на проблемі функціонування фотографування та фотографії в сучасну пору цифрових технологій і поширення їх у віртуальному просторі. Авторка розробила власну оригінальну методику дослідження обраної проблеми, застосовувши класичний польовий етнографічний пошук, що значною мірою забезпечило успіх наукової праці.

Неабиякий інтерес викликає поміж іншим 3-ій розділ дисертаційного дослідження *“Відображення культурних сюжетів у звичаях візуалізації населення Одеської області: фотографії подій і події фотографування”*. Авторка розглядає еволюцію фотографічного канону та значень, які були для нього властиві в той чи інший історичний період, фактори, які впливали на

виробництво фотографій, аналізує теми та сюжети, що підлягали обов'язковому чи вибірковому фотографуванню.

Належна увага в дисертації приділена обрядам переходу на сімейних світлинах – народинам, весіллю, похоронам. Їх основною метою була фіксація наслідку переходу – зміну стану. Останні мають значний пізнавальний і джерельний потенціал для дослідження традиційної обрядово-звичаєвої культури. В. Дмитрюк зупинилася на характеристиці обрядових фотографій українців, росіян і болгар Одещини, мотивуючи такий вибір їхньою чисельністю. Тим не менше було б цікаво також побачити відповідні фотографії, які репрезентують обряди переходу гагаузів, поляків, євреїв та інших національних меншин Одещини.

Зацікавлення викликає також і підрозділ про повсякденне життя мешканців розглядуваної території в ракурсі професійної та вернакулярної фотографії, яке представлене здебільшого туристичними сімейними знімками. У зв'язку з цим постає питання, чи знайшли якесь відображення в цьому контексті бурхливі події української історії ХХ ст. – Перша світова і громадянська війни, українізація, атеїзація, колективізація, голод 1932-1933 і 1947 рр., Друга світова війна... Принаймні у рецензованій дисертації про це немає ні слова. Важко уявити, що ці важливі історичні події жодним чином не відобразилися в фотографії.

Цікавий матеріал авторка наводить у підрозділі про етнокультурну виразність фотографічних практик на сімейних світлинах. Деякі з них мають безсумнівну цінність важливого етнографічного джерела, яке істотно уточнює і доповнює існуючі етнографічні знання. Зокрема, мова йде про традиційну весільну обрядовість болгар Одещини. Хотілося б побачити на сторінках дисертації В. Дмитрюк більше таких цінних і цікавих суто етнографічних сюжетів стосовно інших місцевих національних меншин – гагаузів, татар, поляків, євреїв.

В. Дмитрюк також не оминула увагою й ту важливу обставину, що й сам процес фотографування був ритуалізований. Він передбачав періодичне відвідання сім'єю фотографа, певний одяг, позування тощо.

Значний інтерес становить з'ясування автором семантичного значення використання фотографій в інтер'єрі житла, та фактори які сприяли семантизації фотознімків. Авторка відзначила, що в інтер'єрі міщан Одещини сімейна фотографія практично не представлена, в той час як в мешканців сільської місцевості з середини ХХ ст. вона відіграє провідну роль у створенні домашнього затишку, а також функціонує як культовий предмет поряд з іконами.

Автор також слушно зупинилася на функціональних властивостях приватних фотоальбомів, розглянувши їх у двох площинах: як артефакти, створені в контексті певної культури і функціонуючі в її середині, та як цілісний текст, що вимагає специфічного тлумачення. В дисертації також наголошується на таких особливостях приватних фотоальбомів як специфічна візуально-вербальна система передачі соціальної інформації та селективність (у вигляді певної родинної цензури та конструювання наративу). Безсумнівним є джерельний потенціал приватних фотоальбомів для вивчення традиційної обрядовості, сімейного побуту, народного одягу тощо.

Оригінальний аспект антропології фотографії виявлений авторкою в релігійній сфері. В дисертації розглядаються такі питання, як аматорська фотофіксація релігійних практик та їх елементів, учасників, атрибутів, а також використання фотозображень у проведенні таких практик. Зокрема громада прихильників інокентіївської течії в православ'ї (локалізована в Подільському районі Одеської області) використовує фотовідбитки (й зокрема фотозображення свого духовного лідера) в якості сакральних об'єктів, тотожних іконам. Аналогічні явища мають місце і в росіян-старообрядців: на їхніх іконостасах можна побачити фотографії церковних святкувань, місць паломництва, портрети визначних священослужителів. В католиків Одещини за традицією обряд конфірмації супроводжувався створенням фотопортрета.

Авторка також приділила належну увагу долі фотографування і фотографії в сучасну епоху цифрового фото та інтернет-мережі як масового комунікативного простору. В. Дмитрюк відзначила, що перехід від аналогової фотографії до цифрової спричинив докорінні зміни як соціальних практик фотографування, так і способів сприйняття світу, організації пам'яті та передачі досвіду людиною. Віртуальний простір став універсальною формою комунікації за допомогою світлин і додатковим носієм для їх збереження. Завдяки поширенню смартфонів функції сімейного альбому передані віртуальному простору.

Висновки дисертації відповідають меті і завданням дослідження. Список використаних джерел та літератури доволі значний – нараховує 434. Позиції. Розглядувана дисертація пройшла належну апробацію, а основні її положення висвітлені в 13 статтях (із них 7 – в українських і зарубіжних фахових виданнях).

Текстову частину дисертації добре доповнюють додатки – копії світлин, які полегшують і унаочнюють вербальну частину дослідження В. Дмитрюк.

Загалом дисертаційне дослідження Вікторії Дмитрюк справляє позитивне враження завершеної сучасної наукової праці. Разом з тим в ході її рецензування зауважено й деякі недоліки та упущення, на яких зупинимосся детальніше:

1. Формулювання теми дисертаційного дослідження “Історико-антропологічна варіативність функціонування фотографії у культурах Одещини” вимагає на нашу думку певної конкретизації: про які культури йде мова – етнічні, етнографічні, соціально-станові, релігійні, професійні?
2. Важко погодитися з окресленням території дослідження: “Одещина”? Адже це поняття є лише адміністративно-територіальним. Натомість етнолог (антрополог) мав би притримуватися у визначенні території свого дослідження системи координат історичних або історико-етнографічних.
3. Не зрозумілими і навіть дивними є погляди автора як етнолог-антрополога на питання історико-етнографічного районування України. З подивом читаємо у

Вступі на ст. 23, що Одещина є “історико-етнографічним регіоном” (!) з “полікультурним населенням” (?!). По-перше: “Одещина” як звичайна адміністративно-територіальна одиниця не має щонайменшого стосунку до історико-етнографічного районування України. До того ж в різні часи це поняття – “Одещина” – включало різні території (а в сенсі перспективи реформи адміністративно-територіального устрою сучасної України “Одещина” неминуче зазнає нових коректив території). По-друге: що означає термін “полікультурне населення”? Що є критерієм полікультурності?

Відколи Південно-Східне Поділля і Буго-Дністровське степове межиріччя є історико-етнографічними районами (!) України? Хто і на підставі яких особливостей (у мові, традиційно-побутовій культурі, народному мистецтві тощо) визначив статус цих територій як “історико-етнографічний район”?

4. З огляду на задекларовану авторкою “полікультурність” Одещини хотілося б дізнатися про критерії вибірки (в цьому контексті) обстежених в ході польових етнографічних досліджень поселень: українські, російські, болгарські, гагаузькі, поліетнічні, ще які?

5. Крім того, цікаво дізнатися якою є доля польових етнографічних матеріалів, зафіксованих авторкою? Зокрема, чи вони десь заархівовані й зберігаються, і чи є доступними для інших дослідників?

6. На ст. 112 – 113 знаходимо “перлини” з області етнічної структури українського суспільства. Виявляється, що Україна має “мультинаціональну структуру” (с. 112) (хоча насправді в Україні проживають два етноси: власне українці і кримські татари, а представники інших етносів є національними меншинами). Що до статусу неукраїнського за походженням населення Одещини, то подив викликає те, що росіян В. Дмитрюк вважає “національністю”, а місцевих болгар – “болгарською діаспорою”. А чому одні і другі не є однаковими національними меншинами? Цікаво почути міркування автора з цього приводу.

7. І на завершення критичної частини рецензії: вивчаючи список використаних джерел та літератури місцями здається, що автор не вповні володіє технікою бібліографічного опису. Зокрема: автор, використовуючи газету як джерело, не подає назви публікації і номера газети (позиції 7 – 17); в справах з ДАОО не всюди зазначена кількість аркушів; як розуміти читачеві зашифровані покликання на джерела – експедиційні матеріали авторки (якщо вони не передані на зберігання в архів чи бібліотеку, то слід наводити повний паспорт респондента).

В низці позицій списку джерел і літератури бракує місця видання (або ж натрапляємо на “загадкове” М. – Мінськ, Мінусінськ, Москва, Мехіко, Мюнхен?... чи Л. – Ленінград, Львів, Лілль, Ліон, Люксембург ?...), назви видавництва, року видання.

Висловлені критичні зауваження суттєво не впливають на достатньо високу якість самостійного і оригінального дослідження В. Дмитрюк. Автореферат дисертаційного дослідження повністю відображає основні положення кандидатської дисертації. Відтак вважаємо, що Вікторія Вікторівна Дмитрюк заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.05 – етнологія.

12 грудня 2019 р.

Завідувач кафедри етнології Львівського
національного університету імені Івана
Франка, професор, докт. іст. наук

Роман Сілецький

